

DOI: 10.33310/2518-7813-2020-68-1-19-23
УДК 37.035.73(78):373.3:355.23

Людмила АРИСТОВА
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: aristovaludmila8@gmail.com

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДРУГОКЛАСНИКІВ НУШ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

У статті висвітлено основні результати дослідження проблеми патріотичного виховання учнів Нової української школи засобами музичного мистецтва. Запропоновано методичні підходи до використання українознавчого матеріалу державного підручника з інтегрованого курсу «Мистецтво» (авт. О. Калініченко, Л. Аристова). Проаналізовано українські музичні твори, які запропоновано для вивчення на уроках у другому класі та їх вплив на виховання патріотичних почуттів учнів. Визначено шляхи подальшої наукової роботи щодо розроблення ефективної методики патріотичного виховання школярів Нової української школи.

Ключові слова: патріотичне виховання, НУШ, музичне мистецтво, інтегрований курс, урок, методика.

Проблема реформування загальної середньої освіти на сучасному етапі є одним зі стратегічних завдань держави, яке неможливе без виховання сучасної молоді людини – особистості-патріота. У сучасних умовах утвердження державності України, коли відбуваються трагічні події для українського народу (війна на Сході України, анексія Криму) виховання патріотичної і свідомої молоді є актуальною проблемою.

Так, у «Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (авт. І. Бех, К. Чорна) наголошується, що «патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, відновити її територіальну цілісність, дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формування в Україні громадянського суспільства, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини» [1, 3].

Актуальною проблемою для України є те, як узгодити, ввести в концепцію універсальності власний ментальний простір, етнічну національну унікальність, різні сфери духовної діяльності. Універсалізм, притаманний українській культурі, проявляється, починаючи з концепції софійності світу часів Київської Русі, як концепції «трьох світів» (виборність, прага героїчної долі, філософія серця Григорія Сковороди), так і в тому, коли універсального значення надається національним святиням: як Пісня, Соборність, Рід, Родина, Дитина, Тризуб, Хата, Рушник, Писанка.

Подібно до провідних форм духовного освоєння світу належить мистецтво. Воно рівночасно – і форма суспільної свідомості, і засіб пізнання, і галузь духовного самовираження особистос-

ті. Як опредметнена культура, воно постає способом духовного освоєння світу й самореалізації особистості під кутом зору ідеалів Краси і гармонії. Мистецтво несе в собі весь багатотисячний досвід чуттєво-образного пізнання. А народне мистецтво є посередником між кожною людиною, як особистістю, реально визначеним йому періодом життя, в конкретному історичному просторі і часі та культурою світу.

За твердженням Л. Масол, «мистецтво має унікальні можливості впливу на людину, тому художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а, насамперед, як універсальний засіб особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів» [2]. Саме мистецтво впливає на формування духовного світу учнів, їхньої моральної та естетичної вихованості.

Аналіз програм з інтегрованого курсу «Мистецтво» свідчить про різноманітність використання естетико-виховних можливостей цього курсу у патріотичному вихованні учнів. Вивчаючи українську народну та професійну музику, знайомлячись з видатними українськими митцями, композиторами та виконавцями на уроках «Мистецтва», учні мають можливість відчутти красу українського музичного мистецтва, дізнатися про особливості музики українського народу, відчутти національну своєрідність, спільне та відмінне в музиці різних народів.

Аналіз педагогічної літератури, вивчення передового досвіду роботи закладів загальної середньої освіти свідчить про значний інтерес науковців до дослідження проблеми патріотичного

виховання учнів. Ця проблема досліджувалась у різних напрямках, а саме: національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Барабаш, О. Каплуновська, І. Кичата та ін.), виховання учнів і молоді на засадах народної педагогіки (І. Зайченко, О. Макаренко, О. Соколовська, М. Стельмахович та ін.); залучення учнів до українських національних звичаїв і традицій (О. Батухніна, С. Ласунова, Н. Рогальська, В. Стрельчук, В. Фан, З. Файчак); розвиток теорії та практики виховання, в тому числі національного і патріотичного (І. Бех, В. Гнатюк, В. Демчук, М. Красновський, І. Мартинюк, Г. Пустовіт, Ю. Руденко, П. Щербань), виховання патріотизму засобами мистецтва (Л. Масол, В. Одарченко, Р. Осипець О. Просіна, О. Стьошна, Г. Шевченко та ін.). Провідними українськими науковцями (Л. Масол, О. Рудницька, Г. Падалка, Л. Хлебнікова та ін.) було обґрунтовано основні підходи до вивчення українознавчого музичного матеріалу, виховний потенціал української народної пісні, особливості її використання у процесі навчання учнів різних вікових груп.

Метою статті є аналіз українознавчого матеріалу в змісті інтегрованого підручника «Мистецтво 2 клас» (авт. Л. Калініченко, Л. Аристова), окреслення методичних засад його вивчення на уроках музичного мистецтва та його вплив на виховання патріотизму і формування ціннісного ставлення в учнів до української музики.

Змістове наповнення інтегрованого підручника «Мистецтво 2 клас» уможлиблює посилення виховного потенціалу курсу завдяки впровадженню полікультурної складової й одночасного збереження національних пріоритетів. Це зумовлює органіку етнонаціональної серцевини й полікультурного контексту: через ціннісний вплив мистецтва ефективніше відбувається і національно-культурна ідентифікація особи, і діалог культур. Сприйняття творів мистецтва пов'язано з узагальненням, самостійними судженнями і висновками учнів.

Молодший шкільний вік – це особливий етап у формуванні ставлення людини до навколишнього світу, коли визначається її спрямованість. Ознайомлення другокласників з мистецтвом проходить у комплексі почуттів, уявлень, асоціативного мислення й багатьох інших компонентів психічної діяльності. Внаслідок освоєння цього курсу відбувається залучення учнів до етичних і естетичних цінностей національної і світової культури, формуються вищі естетичні цінності, розвивається толерантне ставлення до світу, актуалізуються здібності сприймати свою національну культуру як невід'ємну складову світової культури і у результаті більш якісно оцінювати її унікальність і неповторність.

Розглянемо змістове наповнення державного підручника інтегрованого курсу «Мистецтво 2 клас» (автори О. Калініченко, Л. Аристова) [3] та його вплив на виховання патріотизму у другокласників.

Навчально-методичний апарат даного підручника спрямовано на реалізацію його основних функцій і ґрунтується на наступних засадах: змістове наповнення, характер викладу матеріалу і побудована система методів і прийомів навчання відповідають віковим психологічним особливостям учнів другого класу, згідно з вимогами програми вони доступні, різноманітні, тісно пов'язані з життєвим світом, пізнавальними інтересами і потребами дитини; вони враховують те, що молодші школярі не можуть повноцінно засвоїти на одному уроці багато нових слів і понять, тому визначення останніх подаються в елементарних, спрощених формулюваннях і підкріплюються конкретними й зрозумілими дітям прикладами й ілюстраціями; вміщені в підручниках запитання, завдання, вправи дидактично доцільні, вони актуалізують досвід дітей, що є важливим для повноцінного засвоєння нового художньо-пізнавального матеріалу і його застосування і закріплення у власній художньо-практичній діяльності; виконання завдань передбачає диференціацію з урахуванням різних рівнів розвитку дітей (наприклад, при імпровізації інструментального супроводу до пісень учень обирає дитячий інструмент, який відповідає не лише музичному образу, а і його виконавським інтересам і можливостям); для формування здатності особистості до культурного самовираження і розвитку творчих здібностей у підручниках поряд із запитаннями на засвоєння навчального матеріалу і завдань суто тренувального характеру вміщено художньо-творчі завдання: імпровізувати ритмічний супровід до пісні на дитячих інструментах, створити на них своєрідні «звукові картини», інсценувати пісню з елементами перевтілення, фантазувати й придумувати оригінальні образи у перебігу виконання художньо-практичної роботи; візуальний матеріал виконує дидактичну функцію, а не допоміжну суто ілюстративну, що конче важливо для усвідомлення і закріплення мистецьких знань і вмій, адже репродукції мистецьких шедеврів, фотографії, ритмічні схеми-партитури є суттєвим джерелом художньої інформації; водночас логічно розміщені кольорові ілюстрації мають також естетико-виховну і загальнокультурну цінність, вони спрямовані на розвиток культури естетичного сприймання, смаку, художнього мислення; розроблений навчально-методичний апарат, що включає систему запитань і завдань різних рівнів і типів, актуалізує практичну спрямованість змісту,

його зв'язок із життєдіяльністю дітей молодшого шкільного віку, з природним і культурним середовищем. У підручнику уведено героївокомунікаторів, які навчаються разом з учнями, що викликає цікавість у дітей – Гармонія, королева Мелодія, король Ритм, королева Композиція, король Декор.

Зміст підручника «Мистецтво» для 2-го класу структурований за блоками: «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво». За умов інтеграції навчального матеріалу на світоглядному (тематичному) рівні домінують змістові лінії – музичне та образотворче мистецтво – зберігають відносну автономність, адже кожному з них присвячено окремі блоки підручника і кожний послідовно реалізує в рамках спільної теми дидактичні завдання, притаманні опануванню мови саме цього виду мистецтва.

Зокрема, учні під час сприймання та інтерпретації музики мають усвідомити такі основоположні поняття музичного мистецтва, як елементи мови музики і музичні засоби виразності (мелодія, ритм, лад, темп, тембр, динаміка, регістр). Із синтетичними видами мистецтва – театром та кінематографом – знайомить учнів другий розділ підручника. Зміст підручника побудований за діалогічним принципом – інформаційні блоки перемежуються різними видами запитань і завдань.

Розглянемо блок «Музичне мистецтво». У даному блоці знайшли належне відображення всі елементи змісту освіти й види діяльності учнів на уроках музичного мистецтва: знання про музику, уміння користуватися цими знаннями як способами діяльності (активне сприйняття, аналіз-інтерпретація музичного твору, хоровий, ансамблевий і сольний спів, пластичне інтонування), досвід творчої діяльності (музично-ритмічні рухи, імпровізація на дитячих музичних інструментах, вокальна і пластична імпровізація, інсценування пісень, музичних казок, програмних творів у контексті навчальної теми), емоційно-ціннісне ставлення (висловлювання власних вражень та оцінок щодо прослуханої музики). На це спрямовано основні рубрики особистісно зорієнтованого підручника: «Слухаємо музику», «Співаємо, музикуємо», «Дивимося фільм», «Творимо разом», «Міркуємо, відповідаємо».

Велика увага приділена наповненню підручника українознавчим музичним матеріалом як для слухання, так і для співу. Так, пісенний матеріал підручника складається з 16 різнохарактерних пісень – українські народні пісні («Два півники», «Щедрик» обробка М. Леонтовича, «Щебетала пташечка», «Ой на горі жито...»); пісні композиторів-класиків: музика Я. Степового слова

Т. Шевченка «Зацвіла в долині»; пісні сучасних українських авторів («Кап-кап», «Промінчик» (музика і слова Н. Май), «Здрастуй, рідна школо!» (музика А. Олейнікової, слова Н. Іванової), «Рушничок» (музика А. Олейнікової, слова Є. Левченко), «Папуга-мандрівник» (слова і музика З. Еманової), «Хто співає» (музика і слова Ю. Поплавської), «Зимові свята» (музика і слова А. Салогуба), «Біла казка» (музика О. Янушкевич, слова М. Ясакової), «Пісня про зарядку», «А ми любимо читати» із музичної казки «Урок для звірят» (музика О. Янушкевич, слова М. Ясакової), «Траляляй» (музика А. Улицької, слова А. Качана). Запропонований музичний матеріал направлений на виховання любові до рідного краю (звичаїв, традицій), виховання пошани та любові до культурного спадку свого народу і музичного мистецтва, позитивно впливає на формування у учнів почуття патріотизму. Пісні яскраві, прості, за музичним матеріалом, і сучасні.

Для сприймання музичного мистецтва (слухання і аналізу-інтерпретації) запропоновано твори українських композиторів, українські мультфільми, українські сучасні опери і балети. Твори українських композиторів (М. Скорик «Мелодія», В. Косенко «Не хочуть купити ведмедика», «Купили ведмедика»; Ж. Колодуб «Троль», «Снігова Королева» із сюїти «Снігова Королева», Л. Іваненко «Бабуся Ягуся», К. Стеценко «Чи вдома хазяїн дома?», Л. Горова «Ой радуйся, земле...», український народний танець «Аркан», українські народні пісні «Вийшли в поле косарі», «Іди, іди, дощику...», музика Б. Фільц, вірші Т. Савчинської-Латик опера-казка «Лісова школа», Ю. Шевченко балет «Буратіно і чарівна скрипка», мультфільми «Курча в клітиночку», «Як Петрик П'яточкин слоників рахував» тощо) охоплюють теми життя і інтересів дітей, світу, що оточує учнів, явищ природи, календарних свят тощо.

Поряд з класичними творами, пропонується сприймання творів сучасних композиторів. Розглянемо один із них більш детально. Так, вперше пропонується слухання балету Ю. Шевченка «Буратіно і чарівна скрипка». Цей балет входить до репертуару Національної опери України ім. Т. Г. Шевченка. Музику до вистави написав відомий київський композитор Юрій Шевченко, лібрето – Едуард Яворський, Віктор Литвинов та Юрій Шевченко, фантастичні декорації вигадала художниця Марія Левитська, поставив балет хореограф Віктор Литвинов. Хоча балет написаний за мотивами казки Олексія Толстого «Золотий ключик або Пригоди Буратіно», його історія на балетній сцені значно змінилась, як зазначає В. Литвинов: «Значно змінивши всім відомий сюжет казки О. Толстого, у фіналі нашого балету всі

персонажі стають добрими (це стосується Карабаса-Барабаса, Лисиці Аліси та Кота Базиліо). У нашій історії добро перемогло зло не шляхом відплати, а завдяки чарівним перетворенням і силою любові. У нашій постановці класика поєднується із сучасними елементами балету та пластикою. Глядачі одразу бачать, де негативний, а де позитивний герой. Яскравий, часом гротескний танець (негативних персонажів) протиставляється піднесеному танцю позитивних героїв» [4]. Як зазначає Л. Тарасенко «Знайшлося місце і золотому ключику – тут він музичний, скрипковий, – яким у фіналі Тато Карло відчиняє двері «Театру Мрії», де панують гармонія, світло і добро.» [5].

Фрагменти, які пропонуються для слухання другокласникам – перша дія, перша картина «Галоп»; перша дія, друга картина «Тато Карло» [3, 66] контрасті за настроями і музичним матеріалом. Перший фрагмент – стрімкий танець, який виконують ляльки-маріонетки, а другий – лірична тема майстра-скрипаля Тата Карло. Звернемося до лібрето першого фрагменту: «У театрі Карабаса-Барабаса розпочинається вистава... Галоп...Галоп...Галоп... Стрімко проносяться по сцені актори-маріонетки, серед них – лисиця Аліса й кіт Базиліо, красуня Мальвіна й пудель Артемон. Танець стає все динамічнішим, Карабас підганяє втомлених акторів, які танцюють з останніх сил. Тендітна Мальвіна не витримує такого ритму і падає. Виставу зірвано... Карабас-Барабас розлючений. Лисиця Аліса й кіт Базиліо виносять за куліси зламану ляльку Мальвіну – тепер її віддадуть «в ремонт».» [6]. Запитання, які пропонуються для міркування учнів: Як музика передає настрій героїв цієї казки? Звертається увага на танці – які танці – сольні, ансамблеві чи групові – ти побачив у цій виставі?

Другий фрагмент – «Тато Карло» поданий у лібрето наступним чином: «Тато Карло у своїй майстерні ремонтує ляльки та шиє їм нові костюми. Лунає чарівний вальс і захоплений майстер милується красивими ляльками, що висять на стінах, і уявляє, як вони виступають на сцені театру Мрії. Та годі мріяти, Татові Карло час братися до роботи. Ось воно полінце, ось інструменти... Майстер починає працювати. «Ой! Ой! А-а-а! Обережно!» Це стогне, ойкає й покрикує поліно в руках тата Карла. І ось поліно перетворюється на хлопчика. Під звуки Чарівної Скрипки Буратіно оживає. Хлопчик робить перші кроки. Щасливий тато вчить його рухатися. Але в цей час лисиця Аліса і кіт Базиліо приносять до майстерні нещасну зламану Мальвіну й недбало кидають на підлогу. Тато Карло ремонтує механізм ляльки. Мальві-

на знову гратиме в театрі. Але спочатку треба заново навчитися ходити. Несміливі перші кроки. Їй допомагає Буратіно. Кроки Мальвіни стають впевненіші, вона набуває колишньої грації. Пара вальсує. Тато Карло грає на Чарівній скрипці. Звуки музики огортають всіх таємничим серпанком та одухотворяють ляльок.» [6].

На другому уроці учням пропонується прослухати ще два фрагменти балету – друга дія, перша картина «У таверні – лисиця Аліса та кіт Базиліо»; друга дія, друга картина «У царстві Мрій» [3, 70]. Ці два фрагменти також контрастні за характером і музичним матеріалом – перший – яскравий комічний танок героїв казки лисиці Аліси та кота Базиліо, а другий – ліричний мрійливий вальс Мальвіни, Буратіно та інших героїв казки. Лібретисти так розповідають про ці уривки: «Придорожня таверна. Господиня таверни, кружляючи між столиками, закінчує приготування до зустрічі гостей. Вона танцює з розбійниками. Чується страшенний гуркіт. Це входить Господиня таверни – огрядна дама. До таверни вбігають Буратіно із друзями і ховаються під широчезною спідницею Господині таверни...» [6]; «З'являється Скрипаль – тато Карло. Злет смичка і ... мелодія Чарівної Скрипки заволодіває всіма. Звуки ведуть нас у Царство Мрій, поселюються в серцях тих, що, здавалося, ще так недавно були недоступними для добра. Під звуки чарівного вальсу театр Мрії вітає героїв. Під одним дахом зібралися усі колишні актори Карабаса: витівник Буратіно, красуня Мальвіна, лисиця Аліса й кіт Базиліо, Карабас-Барабас із Господинею таверни.» [6].

Знайомство з цим балетом на уроках мистецтва дає можливість другокласникам не лише познайомитися з чудовою музикою українського сучасного композитора, а і зазирнути за лаштунки театру, відвідати костюмерну, балетну репетиційну залу, закулісний буфет, адже головні герої протягом всієї вистави через постійні перегони із переслідувачами постійно потрапляють саме туди.

Отже, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що діяльність вчителя щодо патріотичного виховання учнів на уроці музичного мистецтва повинно мати цілісний, системний характер, бути націлене на цілеспрямоване і послідовне збагачення змісту музично-педагогічної освіти цінностями української музичної культури. Адже, саме музичне виховання вирішує проблему відродження духовності українського суспільства.

Актуальність зазначеної теми потребує подальшої наукової розробки ефективної методики формування педагогічної готовності майбутніх учителів до патріотичного виховання школярів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ: НАПН України Інститут проблем виховання, 2014. 29 с.
2. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. К.: Педагогічна преса, 2004. №10. 32 с.
3. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 2 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2019. 112 с.
4. Тарасенко Л. Нова стара казка. //День: щоденна українська газета. Київ, 2007. 25 жовтня. № 187.
5. Тарасенко Л. Головний герой — театр. //День: щоденна українська газета. Київ, 2018. URL. <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/golovnyu-geroy-teatr>
6. Національна опера України. Балет. Буратіно. Лібрето. URL. <https://www.opera.com.ua/performance/buratino>

References

1. Bekh, I. D., & Chorna, K. I. (2014). Programa ukrayins'kogo patrioty'chnogo vy'xovannya ditej ta uchniv'skoyi molodi [The program of Ukrainian patriotic education of children and pupils]. Kyiv: NAPN Ukrayiny' Insty'tu problem vy'xovannya.
2. Masol L. (2004) Kontseptsiiia khudozhno-estetichnoho vykhovannya uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Conception of художньо-естетичного education of students is in general educational establishments]. Kyiv: Pedahohichna presa
3. Kalinichenko, O. V., & Arystova, L. S. (2019). Mystetstvo: pidruch. Intehrovanoho kursu dlia 2kl. Zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Art: a textbook for 2 classes of general education institutions]. Kyiv: Vydavnychi dim «Osvita».
4. Tarasenko L. (2007). Nova stara kazka. [New old fairy-tale.]. Kyiv.
5. Tarasenko L. (2018). Holovnyi heroi - teatr. [A protagonist is a theatre.]. Kyiv.
6. Natsionalna opera Ukrainy (2020). Balet. Buratino. Libreto. [Ballet. Буратіно. Libretto.]. Kyiv.

Людмила Аристова. Патриотическое воспитание второклассников НУШ в процессе изучения интегрированного курса «Искусство»

В статье отражены основные результаты исследования проблемы патриотического воспитания учащихся Новой украинской школы средствами музыкального искусства. Предложены методические подходы к использованию украиноведческого материала государственного учебника по интегрированному курсу «Искусство» (авт. А. Калиниченко, Л. Аристова). Проанализированы украинские музыкальные произведения, которые предложены для изучения на уроках во втором классе и их влияние на воспитание патриотических чувств учащихся. Определены пути дальнейшей научной работы по разработке эффективной методики патриотического воспитания школьников Новой украинской школы.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, НУШ, музыкальное искусство, интегрированный курс, урок, методика.

Lyudmila Arystova. Methodical bases of training future teachers to patriotic education of students in school 4th classes art lessons of musical

The article reflects the main results of the study of the problem of preparing teachers of musical art for the patriotic education of students in the modern information space. The proposed methodological foundations for the use of Ukrainian musical material presented in the state textbook "Art" (by E. Kalinichenko, L. Arystova). Analyzed music and their influence on the formation of valuable relation schoolchildren to Ukrainian music. The ways of further scientific work on the development of an effective methodology for the formation of the pedagogical readiness of teachers for the patriotic education of schoolchildren are determined.

The main contents of the textbook «Art» are highlighted. The educational material proposed in the textbook corresponds to the contents of the programme «Art» and is divided into such subjects as "Fine Arts" and "Musical Art". Block "Musical art" covers folk, classical and modern music. The basis of the contents structure and educational methodological apparatus of the textbook is person-oriented learning and upbringing.

The enlightened methodological guidelines on the use of Ukrainian textbook material will help the future teacher to direct their teaching activities to form students' sense of patriotism based on national traditions.

For the perception of musical art (listening and analysis-interpretation) works of Ukrainian composers, Ukrainian cartoons, Ukrainian modern operas and ballets are offered. The article provides guidelines for listening to music in lessons. Along with classical works, the perception of works of contemporary composers is offered. The contemporary ballet of Ukrainian composer Yuri Shevchenko's "Pinocchio and the Magic Violin" is performed.

The focus is on the activities of the future teacher on patriotic education of students at the lesson of musical art. It is proved that it should have a holistic, systemic character, be aimed at purposeful and consistent enrichment of the content of musical and pedagogical education with the values of Ukrainian musical culture. After all, it is musical education that solves the problem of the revival of the spirituality of Ukrainian society.

Keywords: patriotic education, NUS, musical art, integrated course, methodology.